

Ki volt jobbik sakkozó, Petőfi vagy Napóleon?¹

- Petőfi - mutatott az arany betűkre a cylinder belső peremén, amit az előszobában az ámuló nőcseléd kezébe nyomott.

- És Sándor - nyújtotta mellé az ezüst kosfejben végződő sétapálcát.

- Petőfi Sándor? - olvasta a felküldött névkártyán vendéglátóm.

- A költő - tettem hozzá magyarázólag, igyekezően hangsúlyommal éreztetni, az efféle hivatás fölmentést adhat még akkor is, ha az illető bejelentés nélkül érkezik, ráadásul épp a délebed utáni kávé szieszta idején.

- Költő? Úgy érte, aki verseket skribál... - kattintotta vissza zseborájának ezüst fedelét Kappel Frigyes - akkor, ha megbocsájtasz..., majd iparkodom gyors lenni - s hogy a távollétében töltött idő se vesszen el, elém tolt egy tálka cukros tejben főtt mandulát, s ráadásképp a Le Brunn-gyűjtemény albumának harmadik kötetét. Ámulva emeltem föl a címlapot. A rézbe karcolt reprodukciókat áttetsző selyempapír választotta egymástól el. Ujjam begyén éreztem a vonalak finom domborzatát. Igen: voltaképp miattuk voltam itt. Hogy a csudába tett szert ez a Pozsonyból Pestre származott pénztőzsér Európa leggyönyörűbb metszetgyűjteményére? Egy Krózus, akibe azért ízlés is szorult. 1795, Párizs, így áll a címlapon, jobb katalógusa azóta sem készült a régi művészetnek. Galerie des Peintres Flamands, Hollandais et Allemands. 168 festő Holbein, Dürer, Frans Hals, Rubens, Rembrandt... Tényleg grandiózus. Jean-Baptiste-Pierre Le Brun - betűztem a francia kolléga nevét. Egy emeleti szobából lassú hárfahang szűrődött át, talán Kappel lánya pengetett valami álmosító Boieldieu-darabot, de lehet, hogy csak az emlékek játszanak velem, s a szépítő képzelet utólag egészíti ki azt a régi délutánt. Mert eszem azért, azt biztosan tudom, végig a váratlan vendégen járt. Petőfin. Különc ficsúr, ha tényleg ő lenne az. A dombornyomásos kártya ugyanis s az arslán cylinder nem nagyon illett a képbe, amit őriztem róla. Sőt: nagyon nem illett. Vahot küldte hozzám, még tavaly vagy korábban, hogy lerajzoljam. Úgy indított, hogy kipakolta Robespierre, Saint-Just, Desmoulines

OROSZ ISTVÁN (1951) Budakeszin élő képzőművész, rajzfilmrendező.

1 Részlet Orosz István Grimm Vincéről szóló regényéből.

Camille arcképeit, mondván: ilyen legyenek. Voltak már öntelt modelljeim, de a fiú túltett mindegyiken.

- Vahot is így akarja? – kérdeztem türelmesen.

- Ugyan, mit számít Vahot!?

- Csak mert majd ő fizet.

Válasz helyett fölkapott két parasztot a tábláról, ami a műhelyben állt, s hetykén fordult felém, szemében olyan tüsszel, mint ki párbajra készül:

- Uraságod tud velük játszani?

- Némileg... Talán.

- Válasszon hát kegyelmed! – Két összezárt öklét, bennük a fehér és a fekete bábúval úgy tolta elém, hogy nem volt alkalmam kitérni. – Úgy! Tehát sötét leend! – s a királynő felőli huszárral máris előre ugrott.

*

Meg kell akasztanom a történetet, hogy rólam is megtudhass valamit, nyájas olvasó. Előbb a nevem: Grimm Vincze. Vagy Vinzenz Grimm, mert Bécsből származom. 1823-ban költöztem Pestre át. Okára, majd ha kell, kitekerek. Utánam hajózott anyám, öcsém s később két testvérhúgom is. Kappel aktuáriusként használt, de ma már inkább mint szépműkereskedő becsül, ebbéli terveit föltárni látott vendégül aznap épp. Új szakma itt a festményárulás, hol szárnyal, hol meg majd' hogy tengődni elég. Én is inkább kilenc segéddel működő litográfuműhelyemből élek, s nem is rosszul, mióta az új frankfurti sajtó megérkezett. Mit csinálok még? Újdondász, illusztrátor, kottagrafikus és zongorista volnék, de igazi szenvedélyem a sakk. Igen, a sakkozás miatt szakítottam félbe a Petőfi-történetet. A városban nem sokan játszhatnak nálam jobban. Azon kívül meg végképp senki sem. Első praesidens vagyok a Pesti Sakk-körben, s legnagyobb tettünk a Párizs fölötti diadal. Az idő tájt, tudniillik a költővel való megismerkedésem esztendejében zajlott a parti. Szénnel és Löwenthallal ötlöttük ki a lépéseket, olykor beszállt Erkel is, a magyar színház ifjú karnagya. Az én szignatúrámmal ment ki a zárt envelop, amelyre a nagy Pierre Saint-Amant pecsétjével jött a franciák postaválasza. Miért kertelnék: győztünk. Hiába kértek azonnal revanche-ot, miénk lett az is. Nem dicsekvésképp írom, csupán hogy elképzeld, olvasóm, s talán megértsd különös helyzetem, ahogy ott a műhelyben a költővel keringőzünk a tábla mellett. Őkelme az elefántcsontfehér bábúk mögé ül, s ahogy már írtam, egy lovacskával nyit, azt hívén, hogy meglep. Tudom, megbántanám, ha tiszt előnyt ajánlanék, ha komolytalanul lépkednék, vagy előnyhöz jutván remist kommandálnék. Tetszik szemében a tűz, ajkán a dac, állán a csepp szakáll. Kíméletes vagyok, szívósan védekezik, meg is lep, mennyire. Na persze nyerek, aztán a visszavágón már szinte könnyedén. Nem épp susztermatt, de majdnem; túl könnyű siker, vagyis kudarc neki. Dúl-fúl s faképnél hagy. Hát ennyi volt köztünk az első concilium. Mire az inas kávéhozott, ő már ott se volt. A Divatlapba szánt portrét végül Barabás rajza nyomán Tyroler tette kőre. Azt mondják, sokat szenvedett

vele, mert a nyakára járt, mit, hogyan szépítsen, hogy rajta Byronnál is Byronabb legyen.

Petőfi – azt hittem nem látom többé, de aztán jött megint. Nem is sokára. Zsinóros mente, kócsagtoll, csizma s hóna alatt vastag paksaméta. A táblának durcás-játékosan direkte háttal ült. Retorsiót sejtettem, az is volt, megkérdezte, olvasok-e magyarul, s noha igent feleltem: írok s olvasok, felolvasá a teljes époszt, amit illusztráltatni szánt. A helység kalapácsát. Háromszor szavalta el (harminc tollat hegyeztem közben meg). Később, amikor a János vitézt hozta, már otthonosan mozgott, részletesen elmondatta, hogyan készül a litográfia, különös tekintettel a solnhofeni mészke és a gumiarábikum semmivel nem kiváltható szerepére. Utóbbit megszagolta, belenyalt, kiköpte. Rímet keresett rá: reálgimnázium, viaszpanoptikum, leánykollégium. Ragaszkodott hozzá, hogy a hátsó oldal képét maga rajzolja a köre. Ez nálunk úgy megyen, kezdem bele, hogy aki rajzol, előbb le kell, hogy csiszolja az előző képet, ami a kövön volt. Undok egy munka, s gyakran tovább is tart, mint a rajzolás. Az époszért kapom, nézett rám ferdén, ugye, aztán elnevette magát, s máris csiszolt. Ha jól emlékszem az a kő jutott neki, amin Vízny báró ülőfürdőt vesz a Nőragadásban. Azért el nem szegődöm, mondta végül szép homlokát törölve. Az óriások csőszét rajzolta le, ahogy belelép a hős föltartott kardjába. Ez egy kunsági paraszt lett bunkósbottal, nagy kalapban. Háromszor átnyalaztam, mire sikerült ráakadnom a versben. Potomság, mondtam, nem a rajz minőségét bírálva, arra utalva csupán, hogy egy mellékesnél is mellékesebb szereplő került lerajzolásra. Megbántam persze rögtön, de mit tehettem volna már. Elkerekedett a szeme. Po-tom-ság?! – kiáltotta, de olyan hangosan, hogy az inasok abba hagyták a munkát (volt köztük egy lány is: Keserű Kati), és olyan hangsúllyal, hogy a felkiáltó- és a kérdőjel vacogni kezdett a szó végén, aztán sóbálvánnyá fagyott legott. Sejtettem, mit akar a Dávid-Góliát-kép üzeni, de az ilyesmivel jobb nem előhozakodni, pláne nem társaságban; firtassa, ha akarja az erre választott hatóság, bár ha a franciák mellé álló magyar huszárokról nem volt szava, akkor átcsúszhat ez is. Az, potomság – mondta töprengően Petőfi, mintha a gondolataim olvasná. Azt vártam talán, hogy rám csapja megint a nyomtatóház ajtaját, vagy menten lenémetez, mire én nyomban letótoztam volna, mert engem se higgyenek épp halvérűnek, és kész a baj, éppen úgy, mint amikor egyszer Jancsi és Iluska helyett Jancsi és Juliskát találtam mondani. De csendben visszaült, kiverte a pipáját, persze a csiszolt kövön: Mit szólna, herr Grimm, ha én most kendet Jakabnak vagy Vilmosnak szólítanám? Nevettünk. El is kísértem egy darabon, ő a Múzeum felé vette útját, a Két Pisztolyba ment, ahol, mint mondta, biliárdozni fog (mert abban oly jó, mint a sakkban én), magam a Rakpiac iránt, a Diana feredőbe. A Redutnál váltak el útjaink; ott, az árkádok között bökte ki a kérdést, amire régóta készülhetett. Rekedten mondta, miközben magához húzta a revert a kabátomon; suttogta szinte, hogy le kellett hajolnom hozzá.

– Uraságod valóban sakkozott Napóleonnal?

Tudom jól, olvasó, hogy azért vetted te is kezvedbe a lapot, azért voltál hajlandó megfizetni a borsos ponyvaárat érte, vagy kölcsönvenni egy baráttól, kinek viszontszívesség gyanánt almát, lepényt vagy bort viszel, vagy azért emelted le a hölgyszalonban álló szekreterről, s köpenyed alá rejtve azért sétáltál el vele (ami nem volt épp úri tett, de ne hidd, hogy kárhozzatlak érte), szóval azért vagy itt, amice, immár nem is tudom hány oldal óta, hogy végre megtudd a választ. A szóbeszédet persze ismered, volt ki elhitte Bécsben, s akadt ki Pesten is; s volt, nem is kevés, ki kételkedett. Első kézből más: ha én írom le, az már bizonyosság, gondolod. Hát jól figyelj! Elmondom neked is, mit akkor Petőfi megtudott.

Magas vagyok és súlyra sem kevés, kitelne belőlem akár két ily egyszázbél költőlegény, de nem voltam mindig ekkora. 1809 júliusában csenevész kisfiú, kilencéves csupán vagy kicsit több, mert március 15-én van a születésnapom, amit nem árt, ha tudsz rólam, bár akkor, a poétával társalogva ennek még nem volt komoly jelentősége. Annak inkább, mi történt 1809 nyarán. Bécszet elfoglalták a franciák, Napóleon a Schönbrunnba költözött. A részletekkel nem traktállak, csak fájdítnám szíved, olvasó, ki honfitársaddá fogadtál: proklamatio, insurrectio és persze a calamitas Győr alatt. Miféle népség ez a magyar, kérdezte a fenség, mintegy mellékesen. Akkor említhette valaki a Törököt. Igen, a Törököt, tudniillik a magyar ezermester, bizonyos Kempelen török basát formázó sakkozógépét, amelyet Mária Teréziának alkotott, s ott a kastélyban állt, nem is messze, úgy harminc szobányira a baldachinos tróntól, amelyen éppen üldögélt Napóleon. Holnap megmérkőzöm vele, kiáltotta, jókora ijedelmet keltve az osztrák lakajok között. A jakobinus szimpátiák miatt amúgy is félretett Wolfgang von Kempelen öt éve már nem élt. A masina működésének fortélyát sosem árulta el. Néhány fontos királyi vendégnek leporolták ugyan, s hogy ne csalódjanak, elbújtattak benne egy híres sakkozót – többnyire a törpe Allgaiert –, aki bentről mozgatta a turbános bábú karjait. Allgaiert azonban kereket oldott a francia megszállás előtt. Ekkor támadt az ötlet, hogy a Schönbrunnba visznek. Ismert voltam már mint sakkozó, csodagyermeknek mondtak, s hívtak szimultánt adni többfelé, köztük a Naturforscherek, azaz a Természetvizsgálók Egyesületébe, az ősz szakállú tudósok közé. Nem nagyon akadt köztük, de talán egész Bécsben sem, aki be tudott mattolni, olyan kis termetű pedig, ki egy üres szoborban elfér, biztosan nem volt senki sem. Sosem felejttem, étlen-szomjan kuksoltam a Wunderkammer kitömött krokodiljai és rémséges csontvázai közt álló gépben, nehogy rám jöjjön a szükség, s ijedten vártam Bonaparte Napóleont. Hát így. Cudar hivalkodás lenne, ha ennél többet mondanék.

Petőfi kérdése (még mindig a revert szorítván) vajon meglepett? Dehogy. Épp erre számíhattam: Ki volt jobbik sakkozó, ő vagy a nagy Napóleon? Megnyugtattam, hogy ő, de ki merne erre mérget venni annyi év után. Mindkettejük legyőztem, világos és sötét bábúkkal is. Mert Herr Schweighenker, a főkomornyik mindenről kioktatott, hogyan kell a vállízületek zsanérját, a könyökcsuklók

rugós pántjait s az ujjak csavarját mozgásba hozni, még azt is, hogy kell a lépések szünetében megszívni a hosszúszerű pipát, vigyázva, nehogy a füst tüdőbe jutván köhögtesse legyen; majd hogy kell kifújni a Török orrlyukán keresztül, hogy ámulhasson Napóleon, csak azt felejtette el tudtomra adni, hogy nem illő győzni ily nagy ember ellen, de legalább a revanche partit feltétlen el kell vésztetni. Ó Magyarhon, újdonat kicsiny hazám, tekints győzelmemre Győr bosszújaként!

*

- Találd ki, miért jött - zökkenett vissza a valóságba a jó fertály óra múltán visszatérő Kappel Frigyes.

- Találjam ki? Tényleg? - hajtottam be a metszetalbum utolsó lapját. Szítnak a szellemi fejtörők, gyakori a például a Wurmhofban a Wer bin ich, amit az angolok twenty questions-nek, a pesti zsidók meg barkochbának neveznek. A játéka olykor még a szomszéd lakást bérlő híres ügyvéd, dr. Kossuth is beszáll.

- Vicceltem, amice. Ha ezer évig élsz, akkor sem jössz rá. Imposszibilis!

- Lehetetlen nincs, legföljebb szűk fantázia. Megpróbálom, csak hozass, kérek, egy új csibukot. Mi a jutalom, ha megmondom, mit akart a poéta?

- Koszorút akarsz? Tiéd egy metszet a Le Brunn-albumából. De csak hármat találhatsz.

- Legyen. Meg akarta tudni, miért egy rinocérosz lóg a bejárat fölött, s miért Kék Orrszarvúnak hívják az üzleted. Erre egyébként kíváncsi volnék magam is.

- Nem találtad el. De ha akarod, azért elmondhatom. A kék orrszarvú napkelet messzi tájain védelmi jel. Prefigurációnak mondanám. Megvéd a kalami-tástól, és megóv a betolakodóktól. Helyesen pozicionálva mérsékli a vészhozó csillagok bűbárait. Mivel a krázleráj gyarmatárunkkal kereskedik, kapóra jött, hogy a cégér az áruk eredetére referáljon. Ilyen egyszerű. Neked persze mint képcsínálónak...

- Nekem a Dürer metszet jutott eszembe, a rinocérosz, amelyet sosem láttott, mégis lerajzolt és fába metszett a nürnbergi. Tudható, hogy hajón érkezett Lisszabonba, szóval a tenger miatt asszociáltam a kék színre.

- Nem rossz, tán tetszik is, de Petőfi egyáltalán nem kurkált ilyesmiről.

- Tudom, hogy nem, csak bemelegítőnek szántam.

- De már csak két próbálkozásod maradt.

- A költőtársak miatt jött. Hogy tisztelegjen. Tudta, hogy itt a házadban, a Váci utca 19. alatt szenvedett ki Kisfaludy Károly. Vértaj vagy köszvény? Nemzeti nagylétünk... Aztán itt szavalt először a Zalán futását Vörösmarty: Régi dicsőségünk, hol kése az éji homályban... mit szólsz, hogy fejből is tudom. Szóval a Parnasszus egy darabját kívánta szemrevételezni... De nem folytatom...

- Ne is, barátom, mert rossz nyomon haladsz. Egyébiránt az agg pálos, Virág Benedek is itt kapott kvártélyt a nagy árvíz alatt. Viszont neked, ugye tudod, már csak egy tipped maradt.

- Tudom. Hát nem is kertelek tovább. Azért jött Petőfi, hogy megkérje a leányod kezét.

- Amicus meus! Ezt hogyan találtad el?

- Egyszerű, akár a bakszekér. Ad egy. A legszebb lányt ma Pesten Kappel Emiliának hívják, s ugyanő a leggazdagabb is. Ha olyan volnék, ki nőre vágy, magam is ringbe szállnék érte. Ad kettő. Petőfi cilindert életében nem viselt, s névkártyát sosem nyomtatott; ha mégis megteszi, az csak ily nagy ügy miatt lehet. Elég volt egy pillantást vetnem kártyájára, s láttam, Landerer nyomtatta Bodoni antikvával, s mit hibának hittem, egyszerre megvilágosult.

- Miféle hibáról beszélsz?

- Verzállal volt szedve az E betű, naggyal, s kurzívval, mint egy akrosztichon. Cirkalmas E, vagyis Emília. A saját nevébe szerkesztvén bele.

- Ó, a tipográfikus szemed!

- Az már csak ráadás, hogy leányod lutherna, s a költő is az. És korban épp összeillenek.

- Behódolok! Mintha a Scuderi kisasszonyt olvasnám!

- Köszönöm. Nem volt nehéz feladvány. Ha valamit csodálok, legfőljebb az, miért nem előbb történt meg a lánykérés.

- Erre speciel én tudom a jó választ. Tegnapelőtt a színházban látta meg, ahová...

- ...ahová, föltéve, ha a magyar színházról van szó, a Pesti Divatlap színi referenseként szabadjeggyel járhat be Sándorunk.

